

דברי השירה

ויזכר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמס (דברים לא)

מתורת מורינו רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א
רב ביהכ"נ ידברי שירי ואזור מרכז ב"ב

נערך ע"י א.ח.ב. • ניתן לקבל הגליון במייל d036194741@gmail.com

פרשת בא

טעמים במכת חושך

"ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים" (י' - כ"ב).

כתב רש"י (בד"ה ויהי חשך אפלה שלשת ימים וגו'), חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימים. ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה, שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד, ועומד אין יכול לישב. ולמה הביא עליהם חשך, שהיו בישראל באותו הדור רשעים, ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הן לוקין כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם, וכשיצאו והיו שואלין מהו והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא.

וכתב השפתי חכמים להסביר את דברי רש"י, למה דווקא במכה זו רש"י שאל "למה הביא עליהם...", נ"ל שבתחלה הקשה רש"י למה היה חושך, ר"ל למה היה משנה כך שבתחילה לא היה חושך כ"כ כמו לבסוף [ובשאר המכות לא מצאנו שמכה השתנה באמצע] ע"כ פירש שבתחילה לא היה רוצה לשנות הטבע כ"כ משום שלא הי' צריך אלא כדי שלא יראו מצריים במפלתן של ישראל ובחושך כל דהו היה די, ולבסוף ג' ימים שמתו כולם והיו נקברים היה מביא עליהם חושך מאד כדי שלא יוכלו לעמוד כדי שילכו ישראל לבתיהם ויראו כליהם.

אולם ר' עובדיה מברטנורא כתב להסביר אחרת את שאלת רש"י, "ל שקשה לו דמכיון דכל המכות כולן באו בעבור הראותך את כחי ולמען יראו אשר יפלא ה' בין מצרים ובין ישראל, למה הביא עליהן מכה זו שלא היו יכולין להבחין בה אם ישראל לוקין כמותם אם לאו כיון שנחסרו המאורות ולא ראו איש את אחיו [והמצריים לא ידעו בזמן המכה שאצל בני ישראל היה אור, ואיזה תועלת יש במכת חושך? וע"ז תירץ רש"י שאח"כ כשבני ישראל באו לישאל את הכלים, אמרו להם שראו הכל בימי החושך, וכך הבינו שאצל ב"י היה אור, ונמצא שגם במכה זו היה תועלת להפלא בין ישראל למצריים].

ועוד כתב השפתי חכמים להקשות על דברי רש"י, למה היה צריך לכל זה והא כתיב שה' נתן חן העם בעיני מצרים שאפילו בעל כרחם השאילום. ותירץ דבזה נתן להם חן לפי שכשראו מצרים שהיה ביכולת בידם ליקח כל אשר להם בימי אפילה ולא היה מי שימחה בידם ולא לקחו בעבור זה היו נושאים חן בעיניהם והשאילום בעל כרחם.

ידוע שרבי חיים מוולוז'ין היה אומר, אם יש לאדם שונא ורצונו להשלים עמו, העצה היא להטיב עמו ולאהוב אותו כפי שכתוב בפסוק (משלי כ"ז - ט"ו) "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם", וזה בדוק ומנוסה שיתקיים הפסוק במשלי (ט"ז - ז') "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו". זה מה שאפשר לראות כאן בפרשה, המצריים שנאו את היהודים ופתאום הם ראו שבני ישראל כל כך נחמדים אליהם שהם כבר נתנו להם מה שביקשו.

כשיהודים עוזרים זה לזה גם הגויים מתנהגים עמנו בשלום

כתוב בהמשך (י"א - ב') "וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב".

שואל הגר"א, כתוב כאן "איש מאת רעהו" וכוונה היא המצריים כלפי בני ישראל, הרי זו סתירה כי כתוב בגמ' בבא קמא (דף ל"ז ע"ב) שור של ישראל שנגח לשור של נכרי פטור שנאמר (שמות כ"א - ל"ה) שור רעהו?

ותירץ, שכאן הכוונה היתה שיהודי אחד ישאל מהשני, ובזכות שיהודי משאיל לחברו אז המצריים ישאלו להם, כמש"כ 'המברך את עמו ישראל בשלום', כשיש שלום בין יהודים אז גם הגויים רוצים לחיות בטוב עם היהודים.

יש מתרצים, שרעהו זה רק אחרי מתן תורה, כי ליהודי יש תר"ג מצוות ואילו לגוי יש רק שבע מצוות בני נח, אז אי אפשר לאחר מתן תורה להגיד על גוי שהוא 'רעהו'. אבל לפני מתן תורה שגם לבני ישראל וגם למצריים היה שבע מצוות בני נח לכן היה אפשר להגיד 'רעהו'.

שיעור הלבנה לקידוש החודש

"החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (י"ב - ב').

כותב רש"י (ד"ה הזה), נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש, והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע, ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו, והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום, שנאמר (שמות ו' - כ"ח) ויהי ביום דבר ה', (ויקרא ז' - ל"ח) ביום צותו, (במדבר ט"ו - כ"ג) מן היום אשר צוה ה' והלאה, אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו, והראהו עם חשכה.

כתוב בגמ' מנחות (דף כ"ט ע"א), תנא דבי ר' ישמעאל, חדוש ראש חודש היה קשה לו למשה עד שהראה לו הקדוש ברוך הוא באצבע, שנאמר החדש הזה.

כתוב בחידושי הגרי"ז הלוי (שם), והנה לכאורה אין בזה דין שיעור בראיית הלבנה כי אם דבשעה שנראית מקדשין וקודם לכן מכוסה היא וא"א לראותה, אבל מלשון רש"י דקאמר באיזה שיעור תראה משמע דיש בזה שיעור לראייתה ואין זה סתם משום דאין יכול לראותה קודם אלא דזה שיעורה, וצ"ע סוכ"ס מאי נפק"מ בזה דהלא קודם אינה נראית, ונראה בזה דנפק"מ בזמן הזה דבמפרש על הרמב"ם בהלכות קדוה"ח (פ"ז הל"א) כתב דבזמן שמקדשין על פי החשבון ג"כ תלוי בשעה שנראית דמאז מתחיל המולד ע"ש, והנה הדין שיהיה תלוי החשבון ג"כ בשעה שנראית ע"כ דהיינו משום דזהו דין שיעורה לקדוש, דאל"כ אלא משום דאינה נראית קודם א"כ מה שייך החשבון להזמן שנראית, וע"כ דזהו דין שיעורה דראיית הלבנה וע"כ גם החשבון תלוי בשיעור זה, [ע"ע בחידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת פ' בא עה"פ החדש הזה לכם].

והעיר מרן הגרי"ז הלוי שלפי רש"י שהקב"ה אמר לו ביום (עיין רש"י) שזה כבר ראש חודש (כמו שכתוב בפסוק "החודש הזה לכם...") והראה לו את הלבנה רק בלילה הרי ראש חודש כבר עבר, וא"כ בלילה שהקב"ה הראה למשה רבינו את הלבנה היה צריך להיות אז ראש חודש (עין משנה ראש השנה פרק ג' שאם לא הספיקו לקדש עד שחשיכה מקדשים את החודש למחרת), וע"כ צריך לומר כמו שכתוב הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פרק ג' הלכה ט"ז) שאפילו באים העדים אחר כמה ימים אפשר לקדש את החודש למפרע, עי' שם. והנ"מ שמה רבינו קידש למפרע ראש חודש ניסן. עכ"ד.

ראש ישיבת בריסק רבי משולם דוד הלוי סלובייצ'יק שליט"א [שה' ישלח לו רפואה שלימה] שאל הרי כתוב ברמב"ם שעדים שראו את הלבנה בראש חודש ולא הספיקו לבא באותו יום שראו, מ"מ כשהם מגיעים מקדשים את החודש למפרע, אבל כאן שמה רבינו ראה רק בליל ב' של החודש אי אפשר לקדש למפרע, דהרי הקב"ה דיבר עם משה ביום א' והראהו בליל ב' אז איך חל קידוש החודש באותו חודש? ותירץ שבאמת משה רבינו ראה כבר לילה לפני [ליל ראש חודש] את הלבנה רק שלא ידע מה השיעור לקידוש החודש, ולמחרת [בליל שני] הקב"ה הראה לו מה השיעור, וכך יצא שנודע לו באותו יום שמה שראה בלילה זה היה מספיק לקידוש החודש. ועדיין יש להקשות על זה, כי כשהקב"ה הראה למשה רבינו איך לקדש את הלבנה אז היא לא היתה באותו גודל כפי שראה לילה קודם לכך [שהרי כל הזמן הלבנה גודלת], וא"כ איך ידע באיזה שיעור יכול לקדש את החודש? ואם נאמר שהקב"ה הראה לו תמונה של לבנה כדי להראות לו את השיעור, ה' היה יכול להראות לו גם ביום? עכ"ד.

מצות תפילין במדבר

בסוף הפרשה יש מצות תפילין 'קדש לי', 'והיה כי יביאך'.

ויש לשאול, מתי הקב"ה נתן להם מצוות תפילין?

בפשטות, במעמד הר סיני.

ויש להקשות, הרי יש ארבע פרשיות בתפילין, ועדיין לא נאמר פרשת 'שמע והיה אם שמוע' [עד פרשת ואתחנן ופרשת עקב שפרשיות אלו נאמרו בערבות מואב, שהוא סוף ארבעים שנה של עם ישראל במדבר] אז איך יכלו לקיים מצוות תפילין עכשיו כשהיה להם רק שני פרשיות אלו? הכלי חמדה מסתפק בזה שיכול להיות שבני ישראל לא הניחו תפילין עד שהגיעו לארץ ישראל כי לא היה להם את פרשת 'שמע' ופרשת 'והיה אם שמוע', ואין לומר שהיה להם מצות תפילין להניח רק שני פרשיות בתפילין כשהיו במדבר, כי הרי כתוב במשנה במנחות (דף כ"ח ע"א) שפרשיות שבתפילין מעכבים זה את זה? ואולי העיכוב הוא לפי מה שיש, וכיון שבאותו רגע היה רק שתיים אז השאר לא היה מעכב. הרשב"א כתב במנחות (שם) שהיה להם תפילין עם ארבע פרשיות כי פרשת 'שמע' ופרשת 'והיה אם שמוע' קבלו בהר סיני.

והנה המקור לארבע פרשיות הוא שכתוב טטפות [טט באפריקאי שתיים ופת באפריקאי שתיים, סך הכל ארבע].

ויש להבין מדוע התורה כתבה שתיים ועוד שתיים.

ושמעתי פעם להסביר, שזה רמז שהיו פעם תפילין עם שתי פרשיות בלבד [כדברי כלי חמדה הנ"ל]. (ויש מוסיפים עוד, שזה רמז לתפילין של רבינו תם, בשתיים הראשונים זה כסדרן, ובשתיים אחרונים זה לא כסדרן.)

תפילין של רבינו תם

ידוע שיש כמה נקודות שרש"י ורבינו תם חולקים בעניני תפילין.

רש"י במנחות (דף ל"ו ע"א) לומד שמספיק ברכה אחת להנחת תפילין וכך פסק מרן הבית יוסף (בשו"ע סימן כ"ה סעיף ה') [והגר"א כתב שלא מצאנו שמברכים שתי ברכות על מצוה אחת]. ואילו רבינו תם (שם בתוס' ד"ה לא) כתב שצריכים לברך שתי ברכות, אחת על תפילין של יד ואחת על תפילין של ראש, וכך פסק הרמ"א (שם).

ועוד מצאנו הבדל בין רש"י לר"ת, לפי רש"י (מנחות דף ל"ג ע"א ד"ה פסולה) הפרשיות עומדות בתוך הבתים, ואילו לפי ר"ת (שם תוס' ד"ה הא) הפרשיות שוכבות.

ויש להקשות, איך אנו מברכים על תפילין של ראש כשיטת ר"ת, הרי לפי ר"ת הפרשיות צריכים להיות בסדר אחר, ולשיטתו אנו מברכים ברכה לבטלה כי יש לנו תפילין פסולים?

ויש לומר שאנו פוסקים כמו ר"ת לגבי הברכה על תפילין של ראש אבל לגבי סדר הפרשיות אנו נוהגים כשיטת רש"י, ואין זה תלוי בזה.

וכעין זה יש להקשות, אלו שמניחים תפילין של ר"ת, לפי ר"ת הפרשיות צריכים להיות שוכבות, אז למה הפרשיות שלהם עומדות?

התשובה היא שפוסקים כמו ר"ת לגבי סדר הפרשיות, אבל לגבי שוכב או עומד פוסקים כשיטת רש"י.

כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה קס"א), שמצות ספירת העומר היא לספור ימים ושבעות, וזה מצוה אחת ולא שתי מצוות, והביא ראיה מזה שלא מברכים שתי ברכות מוכרח שיש כאן רק מצוה אחת.

ויש לשאול, הרי הרמב"ם במצות תפילין פסק שמברכים ברכה א' על של יד ושל ראש, הגם שזה שני מצוות, וא"כ גם בספירת העומר אפילו הוא שני מצוות בכל זאת מברכים ברכה אחת?

פעם ראש ישיבת פוניבז' מרן הגר"ד פוברסקי זצ"ל ביקש ממני להביא לו תפילין של ר"ת ואמר לי "כתוב ש'קרקפתא דלא מנח תפילין' הפשט הוא שמי שלא הניח תפילין כל ימיו, אז לפי ר"ת אם אניח פעם אחת תפילין לפי שיטתו יצא שלא אהיה 'קרקפתא דלא מנח תפילין'". אז למדתי בישיבה עם ידידי הגה"צ רבי ישראל משה פרידמן שליט"א [בן ציפורה פייגא שה' ישלח לו רפואה שלימה במהרה] שהיום הוא האדמו"ר מסדיגורא, וביקשתי ממנו שידאג לתפילין של ר"ת והביא זאת מהבית.

אנחנו אומרים "הנני מוכן ומזומן לקיים מצות תפילין כמו שכתוב בתורה והם ארבע פרשיות אלו שמע והיה אם שמוע קדש והיה כי יביאך" ולפי סדר התפילין זה לא כפי שיטת רש"י ולא כפי שיטת ר"ת.

לפני כמה שנים למדנו מסכת מנחות בירחי כלה בשוויץ ושאלתי להגאב"ד דירושלים רבי טוביה וייס שליט"א, ותירץ היות שעיקר היסוד של תפילין הוא כדי לשעבד את הלב ואת המחשבה ושמע' זה קבלת עול מלכות שמים [ופרשת 'והיה אם שמוע' זה קבלת עול המצוות] לכן אומרים את הסדר הזה לפני כן. כדי להזכיר לנו שיסוד של תפילין זה קבלת עול מלכות שמים.

ה' יעזור שנזכה לקבל עול מלכות שמים ועול המצוות בשלימות.

לעילוי נשמות

בעל החוט שני מרן הגאון רבי שמריהו יוסף נסים בן רבי נחום מאיר קרליץ זצוק"ל
נלב"ע כ"ג תשרי תש"פ
נשמה טהורה הנערה רחל ע"ה בת יבדלחט"א הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א
נלב"ע כ"ה טרושון תש"פ
ת.נ.צ.ב.ה.